

gledališče v Estoniji – Vanemuine (1906). Tartu in Vanemuine sta zato vedno imela pomembno vlogo v estonskem gledališkem življenju. Med sovjetsko okupacijo je bilo gledališče Vanemuine edino v Sovjetski zvezi, ki je izvajalo tri gledališke tipe (govorjeno gledališče, glasbeno gledališče, ples), še vedno pa je v tem pogledu edino v Estoniji. Ob koncu šestdesetih let je bilo gledališče Vanemuine prostor gledaliških inovacij.

V Tartuju so tri profesionalna gledališča: 1) Vanemuine: kot že omenjeno, gre za edino gledališče v Estoniji, ki producira glasbeno, plesno in govorno gledališče; je najbolj subvencionirano gledališče za Narodno opero, ki ima sedež v Talinu in je edino narodno gledališče v Estoniji; 2) Novo gledališče v Tartuju (TNT): majhno zasebno projektno gledališče z lastnim prizoriščem, a brez stalnega ansambla; 3) Poletno gledališče ob reki Emajõgi (ESM): projektno gledališče brez zasedbe ali prizorišča, ki občasno producira večinoma poletne predstave na prostem. V Tartuju sta tudi dve ljubiteljski gledališči brez lastnega prizorišča. Subvencije večinoma prejmeta od mestne občine, kandidirata pa za sredstva za projekte, s katerimi nato producirata predstave.

Mesto podpira tudi letni nacionalni gledališki festival DRAAMA, saj ta velja za enega od dogodkov, ki prispevajo k ustvarjanju podobe mesta. Država podpira gledališča na splošno, mestna občina pa subvencionira le lokalne gledališke dogodke, ki imajo za mesto neposredno tržno vrednost.

Gledališča v Tartuju imajo večinoma gostujoče režiserje – celo Vanemuine, ki ima stalne ansamble za tri gledališke tipe, a le dva uradna režiserja (oba za govorno gledališče). Gledališča med seboj sodelujejo, kar je mogoče tudi zato, ker Vanemuine, ki je v prevladujočem položaju, drugih ne obravnava kot konkurenco.

TYNESIDE

Natalie Querol

Tyneside leži v grofiji Tyne and Wear v severovzhodni Angliji. Sestavljajo ga štiri območja z lokalno upravo, ki mejijo na reko Tyne: Newcastle upon Tyne ter Severni Tyneside (North Tyneside) na severu in Gateshead ter Južni Tyneside (South Tyneside) na jugu. Tyneside ima (po podatkih popisa leta 2011) skupno 829.300 prebivalcev, kar predstavlja 80 odstotkov prebivalstva grofije Tyne and Wear. Tyneside smo v tej raziskavi obravnavali kot celoto, saj se njegova štiri urbana območja stikajo in predstavljajo eno samo somestje. Mesti Newcastle in Gateshead sta povezani z desetimi mostovi čez reko Tyne, od katerih jih osem stoji na nekaj več kot poldrugi kilometer dolgem rečnem odseku. Severni Tyneside in Južni Tyneside sta povezana s prometnim predorom, predorom za pešce in trajektom.

Zgodovina in splošni podatki o Tynesidu ter njegovi kulturni infrastrukturi

Na precejšnjem delu današnjega Tynesida se v prvih zapisih omenjajo naselbine iz časa rimske zasedbe v drugem stoletju našega štetja. Območje je predstavljalo skrajno severno mejo rimskega cesarstva, kjer se je od kraja Wallsend (dobesedno: »konec zidu«) v Severnem Tynesidu raztezal Hadrijanov zid 73 kilometrov daleč.

Zaradi strateškega položaja območja je Robert Curthose, sin Viljema Osvajalca, leta 1080 zgradil grad visoko nad bregovi reke Tyne, po katerem je dobil ime Newcastle (»novi grad«). Mesto je ves srednji vek ostalo severni branik Anglije, obdano pa je bilo z visokim obzidjem, ki ga je varovalo pred škotskimi zavojevalci.

Od 14. stoletja dalje so iz newcastlskega pristanišča izvažali premog iz rudnikov po vsem Tynesidu. V naslednjih stoletjih je sledilo cvetoče industrijsko obdobje, saj je premog pripomogel k razvoju jeklarske industrije, železnic in ladjedelstva. Na industrijskem vrhuncu so bile ladjedelnice v Tynesidu med največjimi ladjedelskimi središči na svetu. V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja pa je prišlo do močnega upada industrije, temelja uspeha Tynesida, in zaradi visoke stopnje nezaposlenosti do nemirov s stavkami in izgredi na prizadetih območjih. Vendar se je v devetdesetih letih v Tynesidu začelo dramatično obdobje ponovnega vzpona, pri katerem je imela glavno vlogo kultura. Morda je bil pri tem najpomembnejši razvoj industrializiranih obrežij Newcastla in Gatesheada s številnimi bari, restavracijami in pomembnimi kulturnimi atrakcijami, vključno z gledališčem Live Theatre, centrom BALTIC ter glasbenim prizoriščem Sage Gateshead. V današnji kulturni produkciji Tynesida se močno odražajo tako spomin na moč in propad regionalne industrije kot tudi ambicije svetovnega ranga glede sodobne infrastrukture tega območja.

Pomemben del življenja v Tynesidu je šport. Newcastle United je nogometni klub angleške premier lige, ki ga navdušeno podpirajo lokalni navijači, znani kot »Toon Army«; tekme na domačem igrišču kluba (St. James's Park) redno obiskuje po 50.000 navijačev. Mednarodni stadion v Gatesheadu (Gateshead International Stadium) redno gosti atletske mitinge, vključno z evropskimi prvenstvi, od leta 1981 pa v Tynesidu poteka tudi tek Great North Run, ki je eden največjih polmaratonov na svetu. Prireditev spremlja celoletni kulturni program (Great North Run Cultural Programme), del katerega so tudi vizualna umetnost, film in predstave v živo.

V Tynesidu poteka množica festivalov; številne od njih podpira agencija za destinacijsko trženje NewcastleGateshead Initiative. Med glavne festivale s pomembno umetniško vsebino uvrščamo Mouth of the Tyne Festival, VAMOS, The Late Shows, Juice, Enchanted Parks in GIFT.

Pomembno obdobje razvoja po recesiji, ki se je pričela leta 2008, je bilo preoblikovanje praznih pisarniških zgradb v prostore, ki jih upravljajo umetniki. Čeprav je bilo na celotnem območju veliko začasnih poskusov te vrste, so bile najuspešnejše organizacije v Newcastlu: na primer White Box Project, The New Bridge Project in Breeze Creatives.

Vsaka izmed njih je zagotovila prostor za stotine umetnikov. Poleg tega se od leta 2013 na gledališkem področju pojavlja tudi tako imenovana »frindž« scena, ki je na severovzhodu prej skorajda ni bilo.



Reka Tyne in most Gateshead Millennium Bridge, ki povezuje Gateshead in Newcastle. Fotografija: Maja Šorli, uporabljeno z dovoljenjem.

Gledališka infrastruktura v Tynesidu

Glavna prizorišča v Tynesidu gostijo in producirajo najrazličnejša dela s področja uprizoritvenih umetnosti, vključno z novim pisanjem, klasičnimi dramami, vizualnim gledališčem, muzikali, plesom in opero. Te predstave izvajajo gostujoče komercialne skupine ter subvencionirane skupine, subvencionirana prizorišča z lastnimi produkcijami, neodvisne skupine, novi lokalni umetniki in ljubiteljske skupine. Obiskovalci gledaliških in plesnih predstav v Tynesidu navadno obiskujejo več kot eno prizorišče. Eden od glavnih nosilcev lokalne gledališke dejavnosti je gledališče Theatre Royal v Newcastleu. Cene vstopnic se navadno gibljejo od pet britanskih funtov za dela novih umetnikov do 42 britanskih funtov za najdražje vstopnice za muzikale v gledališču Theatre Royal. Za primerjavo: povprečna cena najdražjih sedežev za predstavo v londonskem West Endu je 70 britanskih funtov, običajna cena kinematografske vstopnice v Tynesidu pa je 7,95 britanskega funta.

Komercialna in subvencionirana gledališka ekologija v Tynesidu (in po vsem Združenem kraljestvu) sta precej porozni v smislu, da lahko subvencionirane predstave najdemo na komercialnih prizoriščih in obratno, da nastopajoči in tehnično osebje običajno delujejo v obeh sektorjih ter da produkcija lahko nastane s pomočjo subvencioniranja, gre na gostovanje in šele nato doživi komercialni uspeh. Za razliko od tega pa je ločnica med profesionalnim (komercialnim in subvencioniranim) in ljubiteljskim gledališčem

razmeroma neprepustna; glavna izjema je ta, da ljubiteljska gledališča brez lastnih prizorišč za predstave pogosto najamejo prizorišča s profesionalno upravo. Nekatera subvencionirana prizorišča v promocijskem gradivu izrecno navajajo, da so njihove prostore najeli in da te ljubiteljske predstave niso del njihovega umetniškega programa.

Gledališke hiše, namenjene gostovanjem

Uveljavljene gledališke hiše v Tynesidu, ki so namenjene gostovanjem, so Dance City, Customs House, Newcastle Theatre Royal, gledališka in operna hiša Tyne Theatre and Opera House ter gledališče Playhouse v mestecu Whitley Bay. Med njimi v nekaterih pogledih izstopata Dance City in Customs House. Posebnosti gledališča Dance City so, da ima na programu le sodobni ples, da ima le 225 sedežev, da je močno subvencionirano (med drugim letno prejema 553.857 britanskih funtov od Umetniškega sveta Anglije – Arts Council England)⁶ ter da ima poleg gostovanj nacionalnih in mednarodnih skupin tudi obveznost predstavljati delo lokalnih umetnikov, ki jih podpira tudi z naročili in prostori za vaje. Customs House je edino gledališče s profesionalno upravo v Južnem Tynesidu; ima tri prizorišča: glavni oder (441 sedežev), studio (120 sedežev) ter oder Community Room. Ima tudi kinematograf in galerijo. Prizorišče ne prejema subvencij Umetniškega sveta Anglije, zato glavni oder deluje komercialno, v manjših prostorih pa se predstavljajo tudi dela lokalnih umetnikov. Čeprav gre v osnovi za gledališče, namenjeno gostovanjem, Customs House vsak božič producira lastno pantomimo (tradicionalno britansko obliko pretežno komičnega družinskega gledališča), občasno pa tudi druge produkcije.

Prestale tri hiše (gledališče Newcastle Theatre Royal, gledališka in operna hiša Tyne Theatre and Opera House ter gledališče Playhouse v mestecu Whitley Bay) so komercialna prizorišča s kapacitetami 1294, 1100 oziroma 638 sedežev; glavnine sredstev nobeno izmed njih ne prejema od Umetniškega sveta Anglije. Gledališče Theatre Royal pretežno gosti velike produkcije, pogosto iz londonskega gledališča National Theatre in West Enda – govorno gledališče, muzikale, opere in velike plesne predstave. Čeprav so njihova gostovanja komercialne narave, precejšen del teh predstav nastane s pomočjo javnih subvencij.

Gledališka in operna hiša Tyne Theatre and Opera House ter gledališče Playhouse (Whitley Bay) imata raznovrstnejši program, vključno s stand-up komedijo s televizijskimi zvezdniki s tega področja, koncerti tako originalnih izvajalcev kot posnemovalnih skupin, plesom, klasično dramo in muzikali. Gledališče Playhouse (Whitley Bay) ima dogovor z najemodajalcem, Svetom Severnega Tynesida, v skladu s katerim mora občasno gostiti predstave, ki jih za program izbere svet in jih drugače morda ne bi bilo na repertoarju, na primer plesnogledališko predstavo *Svoboda* (Freedom) koreografinje Jasmin Vardimon.

⁶ Vse številke v zvezi s financiranjem se nanašajo na letno financiranje, ki je bilo določeno za obdobje 2015–2018. Denarna valuta v Veliki Britaniji je britanski funt. Menjalni tečaj leta 2014 je bil približno 1 EUR = 0,81 GBP.

Gledališke hiše z lastnimi produkcijami

Northern Stage je največja gledališka hiša z lastnimi produkcijami v Tynesidu; prejema javne subvencije, vključno z 1.562.496 britanskih funtov letno od Umetniškega sveta Anglije. Ima tri prizorišča: oder ena (447 sedežev), oder dve (180 sedežev), ki se zdaj pretežno uporablja za vaje, ter oder tri (80 sedežev), ki se uporablja za občasna gostovanja manjših predstav ali predstave lokalnih umetnikov. Gledališče letno producira številne nove predstave, od tega dve božični – eno za otroke do šest let in eno za vso družino. Poleg lastnih produkcij in koprodukcij ima gledališče Northern Stage vse leto na programu tudi gostujoče predstave.

Stavba gledališča Live Theatre je staro carinsko skladišče v obrežnem delu Newcastla, ki se imenuje Quayside. Gledališče letno prejme 626.723 britanskih funtov od Umetniškega sveta Anglije in ima dve prizorišči: glavno dvorano s kapaciteto 160 sedežev, vključno s kombinacijo kabaretnega in pritrjenega sedišča, ter fleksibilni studio s 60 sedeži. Skupina vsako leto producira nekaj novih produkcij, od katerih se nekatere preselijo na druga prizorišča po Združenem kraljestvu. Live Theatre ima tudi celoletni program gostujočih predstav.

Tako Northern Stage kot Live Theatre se v zadnjih letih precej posvečata razvoju umetnikov.

Festivali in »frindž«

Čeprav je v Tynesidu veliko kulturnih festivalov z gledališkimi elementi, je le eden namenjen izključno gledališču. Festival GIFT (Gateshead International Festival of Theatre) je letni dogodek, ki predstavlja dosežke sodobne gledališke prakse. V program so vključena dela lokalnih, nacionalnih in mednarodnih umetnikov, festival pa poteka na prizoriščih in ambientalnih prostorih po vsem Gatesheadu. GIFT potrebuje subvencije, vendar trenutno financiranja ne prejema redno, zato je odvisen od uspeha na letnih razpisih.

Alternativna prizorišča, ki jih neodvisni umetniki uporabljajo za ad hoc gledališke predstave, obstajajo že dalj časa, zlasti v Newcastlu – veliko predstav je skozi leta potekalo v krčmi The Comberland Arms, hotelu Bridge in društvu Literary and Philosophical Society. Zadnje čase pa se hitro širi tudi scena tako imenovanega »frindž« gledališča, ki mu je zdaj namenjeno tudi posebno prizorišče – gledališče Alphabetti Theatre.

Neodvisne gledališke skupine

Skozi zgodovino je imelo v Tynesidu sedež zelo malo neodvisnih gledaliških skupin, vendar se zaradi precejšnjega porasta podpore, ki jo umetnikom v zadnjih letih nudijo agencije in prizorišča po vsej regiji, na območju ustanavlja oziroma nanj priseljuje vedno več skupin. V Tynesidu imajo sedež tri skupine, ki se pretežno posvečajo ustvarjanju in

gostovanju predstav s področja gledališča in plesa ter prejemajo subvencije Umetniškega sveta Anglije. Skupina Zendej je specializirana za novo pisanje v kombinaciji s fizičnimi elementi in letno prejema 100.678 britanskih funtov. Skupina Open Clasp sodeluje z ženskimi skupinami v skupnosti in ustvarja dela, ki odsevajo njihove izkušnje; letno prejme 100.000 britanskih funtov. Skupina Ballet Lorent ustvarja plesne predstave za odrasle in otroke ter z njimi gostuje po srednje velikih prizoriščih po vsem Združenem kraljestvu; od Umetniškega sveta Anglije letno prejema 239.567 britanskih funtov.

Število nesubvencioniranih skupin na tem območju je težje ugotoviti, saj se stalno spreminja, verjetno pa jih je vsaj trideset. Večina skupin želi s programi dohajati pomembnejša gledališča, zato se specializira bodisi za novo pisanje bodisi za ples, razmeroma malo pa se jih posveča fizičnemu ali vizualnemu gledališču, lutkarstvu ali muzikalom.

Ljubiteljska gledališča in gledališke skupine

V Tynesidu cveti ljubiteljska gledališka scena z množico gledaliških, glasbenih in opernih društev, od katerih imajo nekatera tudi svoja prizorišča. Največje izmed teh društev je People's Theatre. Sedež ima v Heatonu tik zraven Newcastla in letno uprizori do 12 produkcij v svojem avditoriju s 500 sedeži, še tri pa v studiu z 90 sedeži. Od drugih ljubiteljstvu posvečenih prizorišč omenimo še gledališče Westovian Theatre v Južnem Tynesidu, gledališče Little Theatre Gateshead in gledališče Tynemouth Priory Theatre v Severnem Tynesidu. Omenjena ljubiteljska gledališča imajo na repertoarju skoraj izključno že obstoječe drame in muzikale.